

A. KULVIEČIO BIBLIOTEKOS AUTORIAI IR KNYGOS

MARCELINAS ROČKA

A. Kulviečio knygų sąrašas (pačios knygos neišliko) pirmąkart buvo paskelbtas T. Vočkės studijoje apie Kulvietį¹. Kartu su vertimu į lietuvių kalbą jis buvo perspausdintas „Lietuvių literatūros istorijos chrestomatijoje“².

Bibliografiniu atžvilgiu šis knygų sąrašas yra nepilnas ir netikslus. Jo sudarytojas (veikiausiai Stanislovas Ukmergietis jaunesnysis³) knygų charakteristikai kartais neduoda reikalingiausių žinių. Dažnai nėra autoriaus arba antraštės. Visai nėra knygos išleidimo vietos, metų bei kiekybinių duomenų. Antraštės arba sutrumpinamos, arba pateikiamos aprašomuoju būdu. Todėl daugeliu atvejų iškyla sunkumų, o kartais ir visai neįmanoma aiškiau nustatyti, kokia, kur ir kada išspausdinta knyga buvo Kulviečio bibliotekoje. Kai kurios knygos, atrodo, buvo rankraštinės. Visi tie sąrašo trūkumai, žinoma, apunkina tiklesnį Kulviečio knygų aptarimą. Kartais reikia tenkintis vien netiesioginiais duomenimis, kurių galima gauti iš bendros spaudos arba atskirų knygų leidimo istorijos. Tačiau to darbo imtis skatina Kulviečio bibliotekos reikšmingumas. Anuo metu, kai spauda vis dar pergyveno pradinę — paleotipų — stadiją, toksai knygų rinkinys buvo retas dalykas. Kulviečio biblioteka buvo didesnė už didiko A. Goštau-

to biblioteką. Tai yra pirmoji žinoma asmeninė mokslinio pobūdžio biblioteka Lietuvoje. Ji yra svarbus dokumentas XVI a. vidurio Lietuvos kultūros charakteristikai. Todėl yra labai svarbu, kiek tai įmanoma pagal turimus duomenis, pasistengti ją atkurti ir konkrečiau aptarti.

Būdinga, kad Kulviečio biblioteka yra *trikalbė*. Ji susideda beveik ištais iš lotyniškų, graikiškų ir hebraiškų knygų. Tai — vienas ryškiausių požymių, kad bibliotekos savininkas buvo humanistas. Tas tris kalbas išmokti stengėsi kiekvienas to meto apsišvietęs žmogus. „Homo trilinguis“, „Homo trium linguarum“ buvo kultūringo žmogaus idealas. Europos humanistų vadovas Erazmas Roterdamiatis įsteigė „Collegium trilingue“. Su tomis kalbomis susijusi ir Kulviečio kultūrinė veikla. Lotynų kalba jis dėstė, gerai ir daug rūpinosi, kad jo mokiniai rašai išmoktų naudotis ja žodžiu ir raštu⁴. Jis buvo pirmasis graikų kalbos profesorius ir katedros vedėjas Karaliaučiaus universitete, taip pat dėstė hebrajų kalbos gramatiką ir komentavo Dovydo psalmes. Tuo būdu, Kulvietis perkėlė Erazmo „Trikalbės kolegijos“ tradicijas į Lietuvą ir Rytų Prūsiją.

Iš *Lotyniškų* knygų Kulviečio bibliotekoje buvo antikinių, vidurinių amžių ir jo meto autorių knygų. Kadangi lotynų kalba

¹ Wotschke T. Abraham Culvensis... „Altpreussische Monatsschrift“. Königsberg, 1905, t. 42, p. 185—187.

² Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, V., 1957, p. 479—480.

³ Žinomi du Stanislovai Ukmergietčiai: Stanislovas, Jokūbo sūnus, 1505 m. įsimatrikuliuavęs Krokuvos akademijoje, ir Stanislovas, Martyno sūnus, ten pat įsimatrikuliuavęs 1536 m. Kadangi Kulviečio motina laiske Prūsijos kunigaikščiui kalba apie jaunuolį, reikia manyti, kad knygas surašė ir pargabeno pastarasis Stanislovas.

⁴ Plg. Wotschke T. o. c., p. 160.

buvo pagrindinė kultūros ir rašto kalba, ji yra ir pagrindinė Kulviečio bibliotekos kalba. Tos kalbos knygų buvo daugiausia.

Seniausias romėnų rašytojas Kulviečio bibliotekoje yra Cato — žinomas censorius ir griežtas romėnų papročių vertintojas *Markus Porcijus Katonas Vyresnysis* (234—149). Jis parašė nemaža veikalų, jų tarpe ir knyga „De re rustica“ („Apie žemės ūkį“), kuri ir minima bibliotekos sąrašė. Tai labai įdomus senosios Lotynų literatūros paminklas. Pradedant 1472 metais, šis veikalas buvo spausdinamas nemaža kartų daugelyje vietų, paprastai rinkiniuose⁵. Todėl neatsitiktinai toji knyga minima sąrašė kartu su *Lucijumi Junijumi Moderatu Kolumela* (Columella, I a.), kuris taip pat parašė knygą žemės ūkio tematika „De re rustica“. Ji nepažymėta sąrašė, tačiau vargu ar kils abejonė, kad ji buvo Kulviečio bibliotekoje.

Sąrašė figūruoja ir romėnų istorikas, gramatikas ir knygos „De re rustica“ autorius *Markus Terencijus Varonas* (Varro, 116—27). Bet jo darbai neišvardyti. Reikia manyti, kad visų gausių Varono raštų rinkinio Kulvietis neturėjo, nes jie buvo leidžiami vėliau. Greičiausia sąrašas mini jo veikalą „De lingua latina“, kuris tuo metu gana dažnai buvo spausdinamas (pavyzdžiui, kartu su veikalu „De analogia“ jis buvo išleistas žinomo Venecijos spaustuvininko A. Manucijaus 1527 m. ir Paryžiuje 1529 ir 1530 m.). Apie filologinį šios knygos pobūdį turėtų liudyti tai, kad jos autorius pateikiamas drauge su graikų oratoriumi Isokratu.

Humanistų, ypač italų, labai mėgstamas buvo *Markus Tulijus Ciceronas* (106—43). Pradedant F. Petrarka, iš jo raštų buvo mokomasi lotynų kalbos. Kulviečio bibliotekoje, sprendžiant iš antraštės „Cicero de senectute et Somnio Scipionis“, reikia manyti, buvo šį Cicerono knygą: „Cato

Maior, sive De senectute ad T. Pomponium Atticum. M. Tullii Ciceronis Somnium Scipionis. Ex libro sexto De republica excerptum M. Tullii Ciceronis Paradoxa...“ („Katonas Vyresnysis, arba Apie senatvą T. Pomponijui Atikui. M. Tulijaus Cicerono „Scipiono sapnas“, ištrauka iš šeštosios „Apie valstybę“ knygos. M. Tulijaus Cicerono „Ryškesnieji išsireiškimai“). Toks Cicerono raštų rinkinys buvo išleistas Krokuvoje 1506 ir 1516 m., Vienoje — 1514 m. Drauge su veikalu „Pareigos“ („Officia“ minėti darbai Italijoje ir kitur buvo leidžiami daug kartų, pradedant 1472 m. Atskirai sąrašė pažymėta Cicerono „Paradigmata“ („Pavyzdžiai“), atrodo, sutampa su minėta knyga „Paradoxa“, kuri buvo leidžiama kartu su tais Cicerono veikalais ir atskirai. Bibliotekoje buvo ir Cicerono kalbos „Už Miloną“ („Pro Milone“) komentarai, kuriuos parengė Reformacijos veikėjas ir filologas F. Melanchtonas. Žinoma, Kulviečio bibliotekoje buvo tik nežymi dalis gausių Cicerono veikalų.

Labai daug kartų ir įvairiose vietose buvo leidžiami *Publijaus Vergilijaus Marono* (70—19) kūriniai „Eneida“, „Georgikos“, „Bukolikos“. Todėl neįmanoma nustatyti, kur ir kada jie buvo išleisti. Iš bendro pavadinimo „Vergilius“ galima spręsti, kad Kulvietis turėjo visus minėtus kūrinius Renesanso laikotarpiu Vergilijus buvo labai mėgstamas antikinis poetas. Tačiau keista, kad Vergilijaus kūriniai minimi drauge su „Lotyniškais pamokslais“ („Postillae Latinae“). Gal tai įvyko atsitiktinai, bet čia, galimas daktas, turėjo įtakos dar vidurinių amžių tradicija, kuri „sukrikščionino“ šį antikinį poetą. Anot tos tradicijos, Vergilijus išpranašavęs Kristų, esąs didžiausios išminties atstovas, o jo kūryboje, esą, reikia ieškoti giliausių alegorijų, įgalinančių jo meninius vaizdus gretinti su krikščionių religija ir filosofija. Jėzuitų ordino įkūrė-

⁵ Aptariant šiame straipsnyje knygas, naudotasi įvairiais šaltiniais: K. Estreicherio Lenkų bibliografija, A. F. Eberto Bendroju bibliografiniu leksikonu (t. 1—2, Leipzig, 1821—1830), Prancūzų Nacionalinės bibliotekos katalogo, K. Gesnerio „Catalogus universalis (Ciburichas, 1545), specialiomis (Erazmo Roterdamičio, F. Melanchtono ir kt.) bibliografiniais, biografiniais žodynais ir kitais bibliografiniais šaltiniais.

jas I. Lojola rekomendavo Vergilijų bažnytiniais egzorcizams. Dėl to, žiūrint ano meto akimis, Vergilijaus kūrinį ir krikščioniškųjų pamokslų jungimas nebuvo prieštaringas.

Žinomojo romėnų poeto *Kvinto Horacijaus Flako* (65—8) Kulviečio bibliotekoje pažymėtos „Dvi laišku knygos“ („Epistolarum libri duo“) — svarstymai filosofijos ir literatūros tematika. Čia, žinoma, buvo ir jo garsioji „Poetika“, būtent, antrosios laišku knygos trečiasis laiškas. Sprendžiant pagal antraštės panašumą, reikia manyti, jog sąrašė pateikiamas toks leidinys: „Epistolarum libri duo ex antiquissimo exemplari studiosissime recogniti per Valentinum Echchium Phyliripolisens, arte vero et impensis domini Joannis Haller, civis et consulis Cracoviensis, impressi Cracoviae 1522“ („Dvi laišku knygos, pagal seniausią egzempliorių labai atidžiai parengtos Valentinio Echchijaus filiripoliečio, o išspausdintos pono Jono Halerio, Krokuvos piliečio ir tarėjo, lėšomis“). Tais pačiais metais šie laišškai buvo išspausdinti ir Krokuvėje J. Vietoro spaustuvelyje pagal A. Manucijaus egzempliorių, bet to leidinio yra kiek skirtinga antraštė.

Visai trumpai Kulviečio bibliotekos sąrašė paminėtas „Livius“. Tai yra ne kuris nors kitas rašytojas, o garsusis romėnų istorikas ir 142 knygų veikalas „Ab urbe condita“ autorius *Titas Livijus* (59 m. pr. m. e. — 17 m.). Veikalas apėmė istoriją nuo Romos miesto įkūrimo iki Druzo mirties (9 m. pr. m. e.). Žinoma, Kulvietis negalėjo turėti visos tos istorijos, nes išliko tik 1—10, 21—45 knygos ir 91 knygos fragmentai. Sunku bent apytikriai nustatyti, kurių metų ir kur leista veikalą buvo įsigijęs bibliotekos savininkas, nes toji istorija būdavo spausdinama labai daug kartų ir įvairiose vietose. Erasmus Roterdamietis Livijų išleido 1531 m.

Tai tiek Kulvietis turėjo iš vadinamojo „aukso amžiaus“ romėnų autorių. Iš „sidabro amžiaus“ romėnų autorių jo bibliotekoje buvo mažiau — vos trejetas. Pirmiausia randame Tiberijaus meto (14—37)

nekritišką istoriką ir skirtą daugiau retoriškai, negu istorijai, veikalą „Atmintinių įvykių ir kalbų devynios knygos“ („Factorum dictorumque memorabilium libri novem“) autorių *Valerijų Maksimą* (Valerius Maximus). Bet jis buvo labai plačiai dėstomas mokyklose ir populiarius, todėl dažnai spausdinamas. Vilniaus dvaro bibliotekoje buvo Paryžiaus 1535 m. leidimas.

Drauge su Livijumi sąrašė minimas ir „Plinius“. Dėl labai nepilnų duomenų sunku tikrai nustatyti, ar čia yra *Kajus Plinijus Sekundas Vyresnysis* (22/24—79), „Gamtos istorijos“ („Historia naturalis“) autorius, ar *Kajus Plinijus Cecilijus Jaunesnysis* (62—113), kurio yra žinomi „Laiškai“ („Epistolae“) ir „Panegirika Trojanui“ („Panegyricum Troiani“). Veikiausia bibliotekoje buvo Plinijaus Vyresniojo minėtoji gamtos mokslų enciklopedija. Ja buvo plačiai naudojama ir prieš Kulvietį, ir jo metu. Kaip tam tikra istorija, ji tiko į konvoliutą su istoriku Livijumi. Erasmus Roterdamietis, leisdamas Bazelyje 1525 m. tą Plinijaus veikalą, pavadino jį „Pasaulio istorija“ („Historia mundi“). Galimas daiktas, kad tą leidimą ir turėjo Kulvietis savo bibliotekoje. Vilniaus dvaro bibliotekoje buvo Frankfurto 1543 m. leidimas.

Kiek tiksliau sąrašė aptartas *Liucijus Aurelijus Apulėjus* (gim. apie 130 m.), nes paminėta, jog jis yra su Beroaldo komentarais („Apuleius cum commentario Beroaldi“). Kadangi F. Beroaldas komentavo knygą „Metamorfozės“, arba „Aukso asilas“, tai iš to galima spręsti, jog kaip tik ši Apulėjaus knyga buvo Kulviečio bibliotekoje. Knyga antrašte „Apuleius cum commento [Philippi] Beroaldi“ buvo leista Venecijoje 1510, 1512, 1516 m., Paryžiuje 1536 m. ir kitur.

Keletas autorių Kulviečio bibliotekoje buvo iš *vėlyvojo* Romos imperijos laikotarpio. Jam priklauso antrąkart drauge su šveicaru Glareanu paminėtas Cato. Kaip tik toks autorių sujungimas pakiša mintį, kad šiuo atveju kalbama ne apie senąjį romėnų cenzorių, o apie III a. populiarių sentencijų ir pamokymų rinkinio „Sūnui

apie papročius" („De moribus ad filium“) autorių *Katoną Dionisijų*. Minėtas Glareanas buvo Erazmo Roterdamičio aplinkos žmogus, o to humanisto redaguota bei interpretuota Katono knyga nuo 1513 m., Kulviečio gyvenamu laikotarpiu, buvo išleista daugiau kaip 10 kartų, tarp kitko — Krokuvoje (1528, 1535 ir 1544 m.). Apskritai, šio Katono raštai, skirti visų pirma mokyklai, buvo plačiai skaitomi ir verčiami į įvairias kalbas. Bet Kulviečio bibliotekoje, matyt, buvo vienas iš Erazmo Roterdamičio Katono Dionisijaus leidimų.

Bibliotekoje buvo ir „krikščioniškasis Ciceronas“ *Firminas Laktancijus* (IV a. pradžia). Tuo metu reikšmingiausiu jo darbu buvo laikomas „Dieviškųjų pamokymų septynios knygos“ („Divinarum institutionum libri septem“). Jis buvo labai populiarus ir leidžiamas daug kartų įvairiose vietose. Kulvietis, tur būt, turėjo tik šį jo darbą.

Toliau, imant chronologiniu atžvilgiu, Kulvietis nebeturi vėlyvojo romėnų literatūros atstovų, o atkreipia dėmesį į mokslininkus — kalbininkus, medikus, teisininkus. Jo bibliotekoje buvo IV a. kalbininko *Diomedo* lotynų kalbos gramatika. Šaraše ji pavadinta trumpai „Grammatica Diomedis“, o žinomų leidinių antraštė būdavo arba „Diomedis grammatici opus tripartitum“ („Diomedo gramatikos trijų dalių veikalas“), arba tiesiog „Opus [Diomedis]“ („[Diomedo] veikalas“). Antikinės literatūros vadovėliuose nurodoma, kad tikrasis knygos pavadinimas buvo „Ars grammatica“ („Gramatikos mokslas“). Ji (išlikusi visa, rūpestingai parengta) susideda iš trijų dalių.

Panašiai kaip Plinijų atveju, sunku tikrai teigti, katrą iš *Priscianų* savo bibliotekoje turėjo Kulvietis: ar apie 410 m. gyvenusį mediką Teodorą Priscianą, ar jo bendravarį gramatiką Priscianą iš Cezarėjos, gyvenusį apie 500 metus, veikalą „Gramaticos mokslo 18 knygų“ („Institutionum grammaticarum libri XVIII“) autorių. Kalbininko Prisciano knyga buvo populiari viduriniais amžiais. Ji buvo dažnai leidžiama Kulviečio metais. Ligi 1538 m. ji buvo

naudojama kaip mokyimo priemonė Krokvos universitete. Tačiau, kadangi Prisciano šaraše pateikiamas drauge su žinomuoj tadžikų mediku *Avicena* (Ibn Sin, 980–1037), vis dėlto reikia manyti, jog čia kalbama apie mediką Priscianą. Jo veikalas „Medicinos keturios knygos“ („Rerum medicarum libri IV“), kiek žinoma, buvo išspausdintas 1532 m. Strasburge. Šį leidimą ir galėjo turėti Kulvietis. Be to, tas jo veikalas būdavo spausdinamas įvairiuose medcinos rinkiniuose.

Žymiausiu iš Romos imperijos vėlyvųjų amžių veikalų Kulviečio bibliotekoje reiki laikyti teisės rinkinį „Civilinės teisės tekstą“ („Textus iuris civilis“). Nuo D. Gotc fredo (Gothofred) 1583 m. leidimo jis vadinamas „Civilinės teisės rinkiniu“ („Corpus iuris civilis“). Tai Romos valstybės rytinė dalies imperatoriaus Justiniano (527–565) nurodymu išleisti teisinės literatūros rinkiniai. Jie buvo sudaryti 528–534 m., vado vaujant juristui Tribonianui. Kaip pažymėta ir Kulviečio knygų šaraše, tasai veikalas susideda iš 4 dalių. Pirmoji dalis yra vadinamasis „Codex Justinianus“ — Romos imperatorių nuo Hadriano iki Justiniano įsakų rinkinys; antroji dalis — „Institutiones“ — yra vadovėlis ir įvadas į romėnų teisę; trečioji dalis — „Digesta s. Pandectae“ — susideda iš 50 knygų ir apima daugybę ištraukų iš romėnų juristų raštų ketvirtoji dalis — „Novellae“ — yra anksčiau dalių papildymai ir paties Justiniano atskiri įstatymai iki 565 m. Tai didžiulis labai reikšmingas teisės istorijai veikalas. Jis tapo pagrindu ir pavyzdžiu daugelį kraštų teisės sistemoms. Daug kartų spausdinamas. Kaip teisės mokslų daktarui, Kulviečiui tiko jį turėti. Jis turėjo, kaip rodo šarašas, ir to veikalą antrosios dalies nežinomo autorius komentarus „Annotationes in Institutiones Justiani“. Šiaip ši „Civilinės teisės rinkinio“ antroji dalis su komentarais buvo leidžiama daug kartų jau nuo 1468 m.

Toliau Kulvietis, komplektuodamas lotyniškas knygas, daro laiko atžvilgiu didžiulį suolį — beveik per visus vidurinius amžius

ligi *Alberto*, vadinamo *Didžioju* (mir. 1280 m.). Tiesa, viduriniai amžiais sąrašė minimas Aristotelis buvo uoliai skaitomas lotynų kalba, nors jis iš tikrųjų yra graikų autorius. Iš esmės ne lotyniškas autorius yra ir minėtasis tadvikų medikas, filosofas, poetas *Avicena*. Lotynišku autorium jį galima laikyti tik tiek, kad jo veikalai jau XII a. Gerardo Kremoniečio buvo išversti į lotynų kalbą, ir tik ta kalba jis buvo skaitomas Europoje. Pilnas spausdintas jo raštų leidimas — „*Avicennae libri canonis V*“ — pirmąkart buvo išleistas Milane 1473 m., o paskui spausdinamas daug kartų. *Avicena* buvo svarbus medicinos autoritetas ir Kulviečio gyvenamam laikotarpiui.

Kulviečio bibliotekos sąrašė minimas vidurinių amžių filosofo ir gamtininko *Alberto* veikalas „*Physica*“ („*Gamtos mokslų raštai*“). Gal tai yra bendras *Alberto* veikalų, liečiančių gamtos mokslą, pavadinimas, bet veikiausiai čia kalbama tik apie vieną jo kaip tik taip pavadintą knygą. Pavyzdžiui, žinoma, kad Venecijoje 1488—1489 m. buvo išleista jo „*Physica*“. Vėliau Vilniaus karališkojo dvaro bibliotekoje buvo jo „*Physicorum libri VIII*“. Šiaip jo darbai dažnai buvo spausdinami atskirai, pavyzdžiui, „*Summa philosophiae naturalis*“ („*Gamtos filosofijos pagrindai*“) buvo išspausdinta prieš 1525 m. Krokovoje. Tas leidimas yra tuo ypatingas, kad jame yra Lietuvos (šalia Lenkijos ir Krokuvos) valstybinis ženklas. Tačiau atrodo, jog sąrašė pažymėta ne ši knyga, o viena iš pirmą minėtųjų.

Toliau Kulviečio bibliotekoje seka tokie kultūros veikėjai ir rašytojai, kurie išryškina jo ideologinius siekius. Tuo tarpu kai antikiniai autoriai ir netgi *Alberto* gamtos mokslo veikalai buvo tam tikru laipsniu „neutralūs“, tai čia prasideda daugiau ar mažiau „eretiškos“ knygos. Iš tokių autorių seniausias yra žinomasis čekų reformatorius *Jonas Husas* (1369—1415). Kai jis buvo pasmerktas ir sudegintas, jo raštai ilgai buvo draudžiami spausdinti. Jie išleisti jau Reformacijos metu Niurnberge 1538 m. pavadinimu „*Historia et monumen-*

ta Joannis Huss et Hieronymi Pragensis“ („*Jono Huso ir Jeronimo Pragicio istorija ir likę raštai*“). Veikiausiai tą knygą turėjo Kulvietis savo bibliotekoje, nors sąrašas *J. Pragicio*, *Huso* bendradarbio ir jo likimo dalininko, ir nemini.

Iš ankstyvojo humanizmo rašytojų Kulvietis turėjo *F. Filellą* (1398—1481). Tai žinomas italų filologas, helenistas, lankešis Konstantinopolyje, Vengrijoje, Lenkijoje. Karaliaus *Jogailos* vestuvėse su Galšios kunigaikštyte Sofija jis pasakė kalbą. Sąrašė minima, kad bibliotekoje buvo jo laišškai — „*Epistolae*“. Kiek žinoma, jo „*Epistolarum libri*“ buvo išleisti dar apie 1472 m., be to, keletą kartų Krokovoje, iš jų 1513 m. su Lietuvos valstybiniu ženklu. Iš jo laiškų buvo mokomasi laiškų rašymo teorijos ir praktikos universitetuose.

Kulviečio bibliotekos sąrašė minimas ir kitas italas — scholastikas, bažnyčios autoriteto priešas ir humanistas *Laurencijus Valia* (*Valla*, 1407—1457). Čia išvardyti visi jo darbai („*opera*“) ir atskirai — komentaras Naujam testamentui. Pirmoji knyga, matyt, yra: „*Valla, L. Opera nunc primum in unum volumen collecta et exemplaribus variis collatis emendata. Basileae, 1540*“ („*Darbai, dabar pirmąkart į vieną tomą surinkti ir, palyginus įvairius egzempliorius, ištaisyti*“). Beveik nėra abejonės, kad antusias *Valios* darbas buvo „*In Novum testamentum annotationes*“ („*Pastabos dėl Naujojo testamento*“), išleistas Bazelyje 1526 m. Jį išleido *Erazmas Roterdamietis*. Tuo veikalu *Valia* pradėjo, o *Erazmas Roterdamietis* tęsė kritišką *Biblijos* nagrinėjimą.

Paties *Erazmo Roterdamiečio* veikalų išvardijimas sąrašė yra gerokai supainiotas. Įsakmiai pažymėta, jog bibliotekoje yra jo veikalas „*Apie valios priklausomybę*“ („*Erasmus de servo arbitrio*“). Bet čia, tur būt, sąrašo sudarytojo apsiriktas, nes tokio pavadinimo knygos autorius yra *M. Liuteris*. *Erazmas* polemizavo su *Liuteriu*, gindamas valios laisvę. Tuo tikslu jis parašė tris darbus: „*Pokalbis apie valios laisvę*“ („*De libero arbitrio diatribe*“, 1524), išleistas Bazelyje ir *Antverpene*; „*Apsaugos skydas*“

(„Hyperaspistes“, 1526—1527), išleistas tuo pačiu metu Bazelyje, Paryžuje ir Antverpene. Tris kartus — Antverpene ir dviejose Paryžiaus spaustuose — 1534 metais buvo išspausdintas ir trečias Erazmo darbas „Pateisinimo žodis prieš nerimą Martyno Liuterio laišką“ („Purgatio adversus epistolam non sobriam Martini Lutheri“). Sąrašė veikiausiai minimi keli Erazmo darbai, o tą formulotę reikia suprasti ne kaip tikslią knygos antraštę, o tik kaip lakonišką sakinį, kurį galima išplėsti tokiu būdu: „Erazmo Roterdamičio knygos, kuriose aiškina, ką jis manė apie valios priklausomybę“. Keista būtų, kad liuteroniškajame Karaliaučiuje tie darbai būtų painiojami, nes jų autorių priešiški santykiai neturėtų duoti tam pagrindo.

Taip pat neaiškiai pažymėtas ir kitas Erazmo Roterdamičio veikalas — „Apie draudimą valgyti mėsą“ („De interdicto esu carnium“). Sąrašė ši knygelė eina tartum vienu pavadinimu su „Kalba apie Aristotelio gyvenimą“ („Oratio de vita Aristotelis“). Šis pastarasis spaudinys priklauso F. Melanchtonui ir išspausdintas, kiek žinoma, Bazelyje 1538 m., o pirmąjį spaudinį — apie draudimą valgyti mėsą — Erazmas Roterdamičis, nežymėdamas vietos, išleido 1520 m., be to, Strasburge — 1522 m. bei Kelne — 1523 m. Tai buvo kreipimasis į reformas linkusį Bazelio vyskupą Christoforą Utenheimą, kur pasisakoma prieš katalikų bažnyčios pasninkų „teoriją“ ir praktiką.

Visai neminint, kad tai Erazmo Roterdamičio darbas, sąrašė sutrumpintu pavadinimu pateiktas spaudinys „Dviejų Petro ir vieno Judo laišku parafrazė“ („Paraphrases in duas epistolas Petri et in unam Judae“). Apskritai, matyti, kad sąrašo sudarytojas lyg nenoromis mini Erazmo Roterdamičio knygas. Liuteroniškajame Karaliaučiuje šio humanisto vardas nebuvo per daug mėgstamas, tačiau universiteto statute jis paminimas skaitomų autorių tarpe⁶.

Toliau, iš pasakymo „Statuta Regni Poloniae“ sunku daryti išvadą, ar Kulviečio bibliotekoje buvo viena teisės knyga, ar visas jų rinkinys. Jo metu lenkų, kaip ir lietuvių, teisynai paprastai būdavo vadunami statutais. 1529 m. „Lietuvos statuto“ jis negalėjo turėti, nes tasai teisynas nebuvo išspausdintas. 1506 m. Krokuvėje buvo išspausdintas vadinamasis „Laskio statusas“ — „Commune inlyti Poloniae regni privilegium constitutionum et indultuum publicitus decretorum aproboratumque...“ — sudarytas Aleksandro Jogailaičio pavedimu ir patvirtintas Radomo seime. Tai žymiausias oficialus Lenkijos statusas. Lenkų statutų buvo sudaryta ir vėliau, bet jie paprastai nebūdavo karaliaus tvirtinami. Tačiau, sprendžiant iš pavadinimo, Kulvietis, tikriausiai, turėjo kaip tik tokį nepatvirtintą statutą, pavyzdžiui, „Statuta regni Poloniae recens recognita et emendata“ („Lenkijos karalystės statusas, naujai perredaguotas ir pataisytas“), 1532.

„Grammatica Cingularii“ veikiausiai yra *Jeronimo Cingularijaus* iš Silezijos miesto Goldbergio (todėl lotyniškai jis vadinamas „Aurimontanus“) veikalas „Artis grammaticae observationes...“ („Gramatikos mokslo tyrinėjimai“), išleistas Leipcige 1515 m., kuriame yra skyriai, nagrinėjantys sintaksę, retorikos ir laišku rašymo meną.

Kulviečio bibliotekoje pirmas, imant chronologiškai, aiškus Reformacijos šalininkas ir propagatorius buvo *Joachimas Vadianas* (Watt, 1484—1551), šveicarų humanistas, St. Galeno miesto gydytojas, geografas, buvęs Vienos universiteto filosofijos ir poetikos profesorius ir rektorius. Jis platinė savo krašte Reformaciją, bendradarbiavo su Cvingliu ir Liuteriu, parašė keletą poezijos kūrinių, kurių penktą dedikavo Žygimantui Senajam 1515-1525 m. laikotarpiu, komentavo antikinius autorius (pavyzdžiui, Dionizijų Afra). Svarbiausieji jo darbai yra „St. Galeno abatų istorija“ ir „Frankų karalių istorija“, bet jie buvo išspausdinti vė-

⁶ Karaliaučiaus universitete buvo skaitomi šie Erazmo Roterdamičio darbai: „De duplici copia“, „Colloquia“. Plg. *Arnoldt D. H.* Historie der Königsbergischen Universität. T. 1, Königsberg, 1746, Beylagen, p. 126—132.

liau. Kulviečio bibliotekos sąrašė minima knyga „Epitome historica“ tikriausiai yra Ciuriche 1534 m. išleista „Epitome trium terrae partium, Asiae, Africae et Europae“ („Trumpos žinios apie tris žemės dalis — Aziją, Afriką ir Europą“). Šis veikalas sąrašo autoriaus galėjo būti pavadintas „istorija“, nes jis yra susijęs su Vadiano paskaitomis apie apaštalią istoriją.

Gana žymus protestantų veikėjas buvo ir sąrašė kriptonimu minimas *Pomeranus* — *Johanas Bugenhagenas* (1485—1558). Jis buvo artimas Liuterio bendradarbis, draugas, protestantų bažnyčios organizatorius Šiaurės Vokietijoje ir Danijoje, daugelio bažnytinių potvarkių autorius. Jis išvertė Bibliją į vokiečių žemaičių kalbą, palaikė artimus ryšius su Prūsijos kunigaikščiu Albrechtu, Reformacijos dvasia aiškino psalmes. Sąrašė minimas „Psalterium Pomerani“, bet, atrodo, tiksliau būtų jį pavadinti, kaip žinoma iš Rygos miesto bibliotekos sąrašo, „Psalterium cum commento Pomerani“ („Psalmynas su Pomerano komentarais“). Jis savo „Adnotationes in psalmos“ („Pastabas dėl psalmių“) išleido atskirai Strasburge 1524 m. ir vėliau.

Labai trumpai drauge su Katonu [Dionisijumi] paminėtas ir kitas įvairiopos kultūrinės veiklos šveicaras *Glarianas* — *Henrikas Glareanus* (1488—1563). Jis žinomas kaip poetas, geografas ir muzikos teoretikas. Sprendžiant iš bendro pavadinimo, galima būtų manyti, kad Kulvietis turėjo visų jo darbų rinkinį, tačiau nežinoma, ar toks rinkinys ligi 1545 m. buvo išleistas. Veikiausiai bibliotekoje buvo vienas arba keletas Glareano darbų, iš kurių išleisti buvo tokie: „In divi Maximiliani imperatoris laudem et praeconium“ („Eilės dieviškojo imperatoriaus Maksimiliano garbei ir šlovei“, 1512), „Duo elegiarum libri“ („Dvi elegijų knygos“, 1516), „Helvetiae descriptio...“ („Šveicarijos aprašymas“, 1515), „De geographia liber unus...“ („Apie geografiją viena knyga“, 1527), „Isagoge in musicam“ („Įvadas į muziką“, 1516). Pastarasis darbas, leidžiant jo trijų dalių aukštai muzikų vertinamą knygą „Dodekachordon“ (1547), su-

darė pirmąją jos dalį. Glareanas artimai bendravo su Erasmu Roterdamiečiu, Melanchtonu, palaikė ryšius su lenkų kalvinu J. Laskiu ir jam dedikavo savo geografiją (1529). Tai, kad jo knyga arba knygos yra buvusios Kulviečio bibliotekoje, rodo, jog ir Lietuvoje jis buvo žinomas.

Tačiau plačiausiai Kulviečio bibliotekoje atstovaujamas *Filipas Melanchtonas* (1497—1560), žinomas humanistas, reformatorius Liuterio bendradarbis ir paties Kulviečio mokytojas. Nuo 1518 m. jis buvo graikų kalbos profesorius Vitenberge. Daug pasidarbavo, pertvarkant mokyklą Vokietijoje ir dėl to gavo „Vokietijos mokytojo“ („Praeceptor Germaniae“) vardą. Jis betarpiškai dalyvavo, reformuojant Vitenbergą, Tiubingeno, Frankfurto prie Oderio, Rostoko, Heidelbergo universitetus. Jam skatinant, buvo atidarytos kelios naujos protestantiškos aukštosios mokyklos: Marburge (1527), Karaliaučiuje (1544), Jenoje (1558). Todėl nieko nuostabaus, kad Karaliaučiaus universiteto profesorius Kulvietis iš visų naujųjų autorių labiausiai vertina Melanchtoną. Kulvietis skaitė šias jo knygas: „In Daniele“ („Komentarai pranašui Danieliui“). Čia kalbama, tur būt, apie šią knygą: „In Daniele prophetam commentarius, editus a Philippo Melanchtone anno 1543. Vitenbergae“. Tokie komentarai su priedais apie turkų žiaurumą ir pranašo Jeremijo pranašystes buvo išspausdinti ir Bazelyje, nenurodant metų. Tiksliau nežinoma, kada buvo išleisti minėtieji „Cicerono kalbos už Miloną komentari“ („In orationem pro Milone“), tačiau pačią kalbą Melanchtonas išspausdino Paryžiuje 1545 m. Gana populiarus buvo Melanchtono „Sintaksė“ („Syntaxis“), išleista Hagenovoje (1526), Paryžiuje (1531), Krokuvoje (1521, 1539). Keletą kartų prie Kulviečio gyvos galvos buvo leista bibliotekoje esanti Melanchtono knyga „Apie sielą“ („De anima“. *Comentarius Philippi Melanchthonis*“), išspausdinta Lione (1540, 1542), Vitenberge (1540 ir vėliau). Sąrašė du kartus minima Melanchtono „Dialectica“ buvo pirmąkart išleista pavadinimu „Compendiaria dialectices ratio“ („Trumpas dia-

lektikos išdėstymas", Bazelis, 1521), bet vėlesniuose Paryžiaus (1528), Liono (1539) leidimuose jos pavadinimas yra toks, kaip sąrašė. Vadinasi, Kulvietis turėjo vėlesnius leidimus. Kulvietis turėjo ir du leidimus Melanchtono garsios graikų kalbos gramatikos „Institutiones graecae linguae“, kurią jis vadina trumpai „Grammatica graeca“. Pirmąkart ji buvo išleista 1518 m. ir daug kartų vėliau. Kaip jau buvo pažymėta, kalbant apie Erazmą Roterdamietį, Melanchtono veikalas vadinosi „Kalba apie Aristotelio gyvenimą“, išleistas Bazelyje 1538 m. Iš dalies Melanchtonui priklauso ir sąrašė minimi „Regensburgo aktai“ („Acta Ratisbonensia“). Čia minima knyga, išspausdinta 1541 m., ryšium su diskusija tarp protestantų ir katalikų. Po nepavykusių mėginimų susitarit Hagenovoje ir Vormse, abi šalys vėl susirinko Regensburge: Melanchtonas, Buceris, Pistorijus iš protestantų, Pflugas, Groperis ir kardinolo legatas Kontarinis — iš katalikų pusės. Katalikai diskusijai parengė knygą „Enchiridion“, o protestantai — „Regensburgo knygą“. Susitarimo, kaip žinoma, nebuvo pasiekta. Kulvietis, matyt, gyvai domėjosi ta diskusija ir, būdamas protestantas, įsigijo Melanchtono ir kitų parengtą knygą „Acta Ratisbonensia“. Kadangi Melanchtono darbų rinkiniuose ši knyga būdavo ne kartą perspausdinama (pavyzdžiui, 1601 m. Vitenbergo leidime), tai ji paprastai buvo laikoma vien Melanchtono veikalu.

Kulviečio metu (1541) Bazelyje buvo išleistas Melanchtono darbų (išskyrus kalbas) rinkinys penkiais tomais. Kulvietis to rinkinio neturėjo.

Tiek yra žinoma Melanchtono lotyniškų veikalų, buvusių Kulviečio bibliotekoje. Tačiau Melanchtonas, būdamas graikų kalbos profesorium, parengė taip pat graikų autorių knygų bei graikų kalbos gramatiką. Jų taip pat buvo įsigijęs Kulvietis. Apie tai bus kalbama, aptariant graikų autorių knygas.

Graikų autorių knygos. Tarp antikinių autorių, buvusių Kulviečio bibliotekoje žymią vietą užėmė graikų rašytojai. Su prantama, Kulvietis, būdamas graikų kalbos profesorius, vien dėl savo pareigų buvo verčiamas rūpintis graikų autorių knygomis. Matyti, jis ir anksčiau buvo jas pamėgęs. Todėl graikų autorių knygų jo bibliotekoje buvo daugiau, negu romėnų rašytojų.

Skaitomų graikų autorių skaičius ano metu mokyklose buvo dar gana kuklus. La biausiai mėgstamas buvo žinomas didaktikas, žemdirbystės, darbo ir taikos poeta: Hesiodas, karų ir kautynių dainius Homeras, iškalbos klasikas Demostenas. Rečiau buvo skaitomi bei nagrinėjami kiti poetai istorikai, dramaturgai — Teokritas, Plutarčas, Sofoklis, Pindaras, Herodotas, Euripidas, Ksenofontas, Lucianas. Be to, šie autoriai vis dar tebebuvo mėgstami skaityti lotynų kalba⁷. Kulviečio bibliotekos sąrašė sudarytojas mini tik aštuonias graikiškas knygas, nors, atrodo, jų turėjo būti daugiau.

Cia paminėtina dviejų lygiagrečių — graikiško ir lotyniško — tekstų garsaus VI a. pr. m. e. graikų pasakėčių autoriaus *Ezopo* kūryba („Aesopus graece et latine“). Tuo metu plačiai žinomas M. Planudžio ir B. Akursijaus (M. Planudis et B. Accursius) jo pasakėčių rinkinys buvo ne kartą leidžiamas, pradedant 1480 m., Italijoje ir Europoje ligi pat Kulviečio mirties ir dar vėliau. Taigi šis rinkinys, tur būt, ir buvo Kulviečio bibliotekoje.

Vien tik graikiško teksto, kaip pažymėta sąrašė, buvo didžiojo Antikos komedijografo *Aristofano* (apie 455 — apie 386) kūriniai. Iš 44 jo komedijų, kaip ir dabar, tada buvo žinoma 11: „Turtas“, „Varlės“, „Raiteliai“, „Lisistratas“, „Debesys“, „Acharniečiai“, „Vapsvos“, „Paukščiai“, „Tarka“, „Moterys Tesmoforijų šventėje“, „Moterys liaudies susirinkime“. Iš pradžių Aristofano komedijų rinkinį sudarė 9 komedijos (pavyzdžiui, Venecijos leidimas, 1498), o vėliau — 11 (pavyzdžiui, Venecijos leidimas,

⁷ Plg. *Barycz H.* Historia universytetu Jagiellońskiego. Kraków, 1935, p. 67—84.

1538). Reikia manyti, Kulvietis turėjo vėlesnį Aristofano komedijų rinkinį. Vilniaus dvaro bibliotekoje buvo Bazelio 1532 m. leidimo komedijų rinkinys.

Bent kiek tiksliau spręsti, kurių metų graikiškąjį *Aristotelio* raštų leidimą turėjo Kulvietis, galima iš sąrašo pastabos, kad tas leidimas susidėjo iš dviejų dalių: „Aristoteles in duas partes graece“. Aristotelio veikalus („Aristotelis opera“) dviem dalimis viename tome graikų kalba išleido Erazmas Roterdamietis Bazelyje 1531 m. Tekstą pagal A. Manucijaus leidimą taisė S. Grinėjas (Grynaeus). Leidimas pakartotas Bazelyje dar 1539 m. Vieną tų leidimų, matyt, ir turėjo Kulvietis savo bibliotekoje.

Kiti sąrašė minimi Aristotelio veikalai buvo lotynų kalba. Prie „Etikos“ tai yra pažymėta, o prie „Gyvulių istorijos“ („De historia animalium“) ir „Fizikos“ nepažymėta. Nors humanistai kartais griežtai pasisakydavo prieš Aristotelį, kaip žymiausių vidurinių amžių filosofijos atstovą, tačiau tai lietė daugiau komentarus, o šiaip jo darbai buvo plačiai skaitomi ir dažnai spausdinami lotynų kalba dar ir XVI a.

Lygiagrečių graikišku ir lotynišku tekstų sąrašė minima *Dioskurido* (Dioscurides Pedanios) medicinos knyga. Ji galėjo būti ši: „De medica materia libri V“ („Penkios knygos apie mediciną“). Ji buvo išleista Kelne 1529 m. Ten kalbama apie nuodus, nurodoma kaip nuo jų saugotis ir gydytis, nagrinėjama pasiutligė. Į lotynų kalbą vertė ir komentarus parašė Marcellius Vergilijus. Anksčiau ji buvo išleista Venecijoje (1499, 1516) ir Florencijoje (1518).

Bibliotekoje buvo ir graikiškoji II a. pr. m. e. gydytojo, poeto ir gramatiko *Nikandro* knyga. Tai, matyt, jo „Theriaca. Ejusdem Alexipharmaca“ („Priešnuodžiai. Vaistai prieš nuodingųjų gyvių įkandimą“), kuri buvo išspausdinta Venecijoje drauge su *Dioskuridu* dar 1499 m., o paskui atskirai 1523 m. Galima spėti, kad Kulvietis buvo įsigijęs kurį nors vėlesnį, pavyzdžiui, Kelno 1530 m. leidimą, nes jis atitinka jo aktyvios mokslinės veiklos laikotarpį.

Taip pat ir *Platono* veikalus graikų kalba

Kulvietis tikriausiai turėjo Bazelio 1534 m. leidimo, nes anksčiau visi Platono veikalai graikų kalba buvo išleisti Aldo Manucijaus Venecijoje dar 1513 m. Bazelio rinkinio lotyniška antraštė buvo tokia: „Platonis opera omnia cum commentariis Procli in Timeum et Politica“ („Platono visi darbai su Proklo komentarais Timėjui ir Valstybei“).

Sąrašė trumpai paminėta, jog Kulviečio bibliotekoje buvo „*Polibijus* graikiškai“. Žinoma, Kulvietis negalėjo turėti visų to istoriko (apie 201–120) pasaulio istorijos 40 knygų, nes yra išlikusios tik penkios pirmosios knygos, apimančios 221–144 m. įvykius, ir šeštosios knygos pirmoji dalis. Kaip tik penkios jo istorijos knygos („Historiarum libri V“) su lotynišku vertimu buvo išleistos Hagenovoje 1530 m. Reikia manyti, kad to leidimo knygą turėjo Kulvietis, nes kitur ir kitais metais būdavo leidžiamos, kiek žinoma, tik *Polibijaus* istorijos ištraukos (Venecijoje, Bazelyje, Paryžiuje).

Sąrašė minima, kad Kulvietis turėjo ir psalmyną graikų ir hebrajų kalbomis. Sunku pasakyti, kur leistas ir kurių metų jis buvo, nes tokie dvikalbiai psalmynai buvo leidžiami įvairiose vietose ir daug kartų, pradedant nuo 1477 m. Veikiausiai jis įsigijo kurį nors XVI a. ketvirtojo arba penktojo dešimtmečio leidimą, pavyzdžiui, Paryžiuje 1543 m. išleistą knygą.

Tai tiek graikiškų knygų, kiek jų duoda sąrašo sudarytojas. Tačiau atrodo, kad jų būta Kulviečio bibliotekoje daugiau. Nors anuo metu vis dar buvo mėgstama versti knygas į visiems suprantamą lotynų kalbą, tačiau dėl to, kad tuomet buvo spausdinama daug graikiškų knygų ir kad Kulvietis buvo graikų kalbos mylėtojas ir specialistas, reikia manyti, kad bibliotekoje kai kurios graikų autorių knygos buvo originalaus graikiško teksto, nors to ir nepažymėta sąrašė. Susidaro įspūdis, kad sąrašo sudarytojas graikų kalbą žymėjo tik tais atvejais, kai jis žinojo kurio nors autoriaus lotyniškus vertimus, o tada, kai nebuvo reikalo žymėti šio skirtumo, kalbos visai neminėjo.

Atrodo, kad pirmas tokių graikų autorių, kurių kalba nepažymėta, yra *Homeras*. Graikų kalba tuo metu jis buvo leidžiamas gana dažnai. Kiek galima spręsti pagal bibliografijas, ligi 1541 m. jis išeidavo be komentarų. Kadangi sąrašė minimas *Homeras* su komentarais, reikia spręsti, kad čia kalbama apie graikų kalba Bazelio 1541 m. leidimą: „Opus utrumque Iliados et Odysseae diligentem opera Jac. Mycilli et Jo. Camerarii recognitum. Porphyrii Homeriarum questionum liber. Ejusdem de nymph. antro opusculum“ („Abudu Iliados ir Odisejos veikalai, uoliai J. Micilo ir J. Kamerarijaus parengti. Porfirijaus Homero klausimų knyga. To paties autoriaus kūrinėlis apie nimfų ola“).

Nors taip pat nepažymėta, bet, matyti, graikų kalba Kulvietis skaitė ir poetą *Hesiodą*. Minima, kad paskaitomis apie jį *Kulvietis* pradėjęs dėstyti graikų kalbą ir bendrai savo profesoriaus darbą⁹. Kaip ir daugelis kitų to meto greccistų, *Kulvietis* labai mėgo *Hesiodą*. Tai atsispindi ir jo bibliotekoje. Čia du kartus paminėtas tiesiog *Hesiodas*. Tai turėtų reikšti, kad jis turėjo du jo raštų skirtingus leidimus. Be to, dar yra *Hesiodas* su komentarais, taip pat vien tik komentarai. Kaip ir daugelis kitų žymių graikų poetų, *Hesiodas* XVI a. pirmojoje pusėje daug kartų ir daugelyje vietų buvo spausdinamas. Kaip *Melanchtono* mokinys, *Kulvietis* gal buvo įsigijęs su mokytojo komentarais išleistus „*Darbus ir dienas*“ („*Opera et dies*“, Hagenova 1532, Paryžius 1533, 1543) ir atskirai jo komentarus „*Įžanga ir labai aiškūs komentarai*“ („*Praefatio ac luculentissimae enarrationes Hesiodi*“, Paryžiuje 1533, 1543, Kelne 1543). Bazelyje 1542 m. buvo išleisti *Hesiodo* „*Visi darbai*“ („*Opera omnia*“) su vertimu į lotynų kalbą. Galimas daiktas, kad tie leidiniai ir buvo *Kulviečio* bibliotekoje. Vilniaus dvaro bibliotekoje buvo Paryžiaus 1543 m. leidimo *Melanchtono* komentarai.

Sąrašė paminėtos *Sofoklio* (496—406) tragedijos pirmiausia buvo leidžiamos Venecijoje Aldo Manucijaus spaustuveje (1502), paskui — Florencijoje (1522) ir Paryžiuje (1528). Tačiau *Kulviečio* bibliotekoje veikiausiai buvo žinomo humanisto ir Reformacijos propagatoriaus J. Kamerarijaus parengtos dramos: „*Sophoclis tragaediae septem... cum commentariis...*“ („*Sofoklio septynios tragedijos... su komentarais...*“, Hagenovoje, 1534).

Euripido (480—406) 18 tragedijų originalia graikų kalba buvo išspausdintos Bazelyje 1537 ir 1544 m. pagal Aldo Manucijaus 1503 m. leidimą. Jei *Kulvietis* turėjo visą rinkinį, vienas tų leidimų galėjo būti įsigytas. Tačiau tuo metu ypač populiarūs buvo *Euripido* dramos „*Hekabė*“ ir „*Ifigenija Aulidėje*“. Jos buvo išleistos Venecijoje Aldo Manucijaus (1507), Florencijoje (1518), Vienoje (1511). Pastarąsias į lotynų kalbą išvertė *Kulviečio* itin gerbiamas humanistas *Erazmas Roterdamietis*. Vienos leidimas ypatingas tuo, kad yra su Lietuvos valstybiniu ženklų (drauge su Lenkijos ir Krokuvos), kas turėjo reikšti, jog jis skiriamas ir Lietuvos skaitytojui. Tos pačios *Erazmo Roterdamiečio* verstos *Euripido* tragedijos su graikišku tekstu buvo išspausdintos Bazelyje 1524 m. Todėl yra tam tikras pagrindas spėti, kad kaip tik tos tragedijos ir buvo *Kulviečio* bibliotekoje, nors aiškesnių įrodymų ir neturima.

Atskirai paminėta *Euripido* drama „*Rezas*“. Tačiau tai yra vienas iš šio dramaturgo kūrinų, dėl kurio jau Antikoje buvo abejojama, ar jis priklausė *Euripidui*. Iš to, kad ši drama atskiriama nuo kitų *Euripido* veikalų, matyti, kad tokia abejonė buvo iškilusi ir *Kulviečiui*.

Euripidu labai domėjosi *Kulviečio* mokytojas *Melanchtonas*. Jau po *Kulviečio* mirties jis Bazelyje išleido (1558) visas *Euripido* tragedijas, išvertęs jas neeiluotą lotynų kalba.

Viena iš sąrašė kiek plačiau aptartų knygų yra graikų istoriko *Ksenofonto* vei-

⁹ Wolschke T. o. c., p. 165.

kalai (po 460—354), nes pažymėta, jog šis autorius išleistas „dvim dalimis“ (in duas partes“). Tokia knyga buvo išleista maždaug 1540 m. Bazelyje antrašte: „Opera, quae quidem graece extant, omnia, duobus tomis distincta...“ („Visi graikiški veikalai, perskirti į du tomus“). Pratarmę tam leidiniui parašė Melanchtonas 1540 m. Tais pačiais metais ir su to paties Melanchtono pratarme išėjo kitas visų Ksenofonto darbų leidimas, bet jis susidėjo iš „trijų dalių“ („in tres partes“). Vadinas, Kulviečio bibliotekoje buvo pirmasis, 1540 metų, leidimas.

XVI amžiuje vienas ypač mėgstamų graikų autorių buvo Atėnų oratorius *Isokrasas* (436—338). Šaraše jis pateikiamas drauge su romėnu Varonu. Graikų kalba Isokrasas buvo leidžiamas nuo XV a. pabaigos Italijoje, o paskui Europoje, šiaurės Alpių. Žinomas Ch. Hegendorfino vertimas į lotynų kalbą. Jis buvo išleistas 1534 m. Krokuvėje ir dedikuotas jaunajam Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui. Kartais, pavyzdžiui, Leipcige 1518 metais, Isokrato lotyniškas vertimas buvo leidžiamas kartu su Katono Dionisijaus moraliniais pamokymais, komentuotais Erazmo Roterdamiečio. Dėl savo moralinio pobūdžio tuo metu labiausiai buvo mėgstama jo kalba Demonikui. 1513 m. ją išleido Erazmas Roterdamietis. Ji buvo spausdinama ir Kulviečio metu. Tą Erazmo Roterdamiečio išleistą kalbą, matyt, ir turėjo Kulvietis savo bibliotekoje.

Toliau graikų autorių šaraše chronologiškai eina idilinis poetas *Teokritas* (310—245). Jis buvo gana daug kartų spausdinamas Italijoje ir šiaurės Alpių ligi pat Kulviečio mirties. Jo studijų metais, pavyzdžiui, buvo išleistas „Trisdešimt šešios idilijos“ („Idyllia XXXVI“). Graikiškas tekstas išėjo 1530 m., o Eobano Heso vertimas — 1531 m. Tekstą parengė žinomas J. Kamerarijus. Tur būt, šį leidinį turėjo Kulvietis. Kitas Teokrito raštų leidimas bibliotekoje buvo su komentaras („cum commentario“). Galimas daiktas, kad tai buvo tokia knyga: „Idyllia XXXVI. Ejusdem

epigrammata... Commentaria vetera... a Zach. Calliervo“ („Trisdešimt šešios idilijos. To paties poeto epigramos... Senieji komentarai... parašyti Z. Kalierdžio“, Venecija, 1539).

Šaraše minimas „*Dionysius*“, matyt, yra III a. graikų rašytojas Dionisijus Afer (Periegetis), parašęs pagal Erastosteną geografijos vadovėlį, Prisciano išverstą į lotynų kalbą — „De situ orbis“, kituose leidimuose vadinamą „*Cosmographia*“. Knygą Vienoje 1515 m. išleido J. Vadianas. Be to, ji buvo išleista Bazelyje (1523, 1534), Kelne (1543) ir kitur. Bibliotekoje buvo veikiausiai vienas iš paskutinių leidimų.

Graikų rašytojo *Plutarcho* (apie 45 — apie 120) gausių raštų atstovas Kulviečio bibliotekoje yra jo pedagoginis veikalas apie vaikų auklėjimą „*De educatione liberorum*“. Pagal pavadinimą geriausiai atitinka Krokuvius 1528, 1536, 1543 m. leidimai. Todėl reikia manyti, kad kaip tik vieną iš tų metų leidinių turėjo Kulvietis. Apskritai, Plutarcho buvo domimasi labai plačiai. Viduriniais amžiais, kaip ir kai kurie kiti antikiniai rašytojai, jis buvo laikomas pusiau krikščionimi. Juo domėjosi ir į lotynų kalbą vertė Šiaurės humanistų vadas Erazmas Roterdamietis. Jo graikiškam ir lotyniškam Kelno 1519 metų leidimui įžangą parašė Melanchtonas.

Erazmas Roterdamietis parengė ir pridėjo pratarinę graikų astronomo, matematiko ir geografo *Ptolemėjaus* (apie 90 — apie 160) geografiniams raštams „*De geographia libri VIII*“ („Aštuonios knygos apie geografiją“, Bazelis, 1530, 1535). Šis leidimas, matyt, ir minimas šaraše. Kulviečio bibliotekoje buvo ir kitas Ptolemėjaus raštų leidinys, kuriame buvo ir žemėlapiai („cum tabulis“). Tarp daugelio jo raštų leidimų bibliografijos nurodo tokius leidimus su žemėlapiiais: „*Liber geographiae cum tabulis*...“, išleistas Romoje (1508), Venecijoje (1511) ir Strasburge (1520).

Kalbėdamas apie graikų rašytoją *Lukianą* (apie 120 — po 180), šarašo sudarytojas mini, jog Kulviečio bibliotekoje buvo jo

rašų „viena dalis“ („una pars“). Tai turėtų reikšti, kad visi Lukiano veikalai buvo išleisti keliomis dalimis ir viena jų pateko į Kulviečio biblioteką. Žinoma, kad dviem tomams graikų kalba Lukiano veikalai buvo išleisti Hagenovoje (1526): „Luciani Pars I.II“. Ten pat leidimas buvo pakartotas (1535). Pastarųjų metų leidimo vieną tomą veikiausiai ir turėjo Kulvietis savo bibliotekoje. Lukianą, kaip ir Plutarčą, į lotynų kalbą išvertė Erazmas Roterdamiētis.

Erazmo Roterdamiēčio buvo mėgstamas ir žinomas krikščionių rašytojas, biblijos vertėjas ir filologas *Jeronimas* (apie 347—420), ypač jo laišakai. Šis humanistas buvo tos nuomonės, kad katalikų teologai jo raštus yra sugadinę ir iškraipę. Todėl jis nutarė atkurti tikrąjį tų raštų tekstą ir juos išleisti. Visus Jeronimo raštus Erazmas Roterdamiētis išleido 1516 m. Iš devynių raštų dalių, keturios pirmosios skiriamos laiškam. Erazmo Roterdamiēčio redakcijos Jeronimo laišakai atskirai buvo išspausdinti Lione (1526). Šio leidimo knyga ir galėjo turėti Kulvietis savo bibliotekoje.

Be originalių autorių, Kulviečio bibliotekoje buvo ir pagalbinių knygų graikų kalba. Tai — gramatikos: „Graikų gramatikų raštų rinkinys“, Urbano Bolzanijaus „Graikų kalbos gramatika“, S. Miunsterio „Graikų kalbos gramatika“ ir du žinomos Melanchtono graikų kalbos gramatikos leidimai. Tos knygos taip pat rodo Kulviečio susidomėjimą graikų kalba. O to susidomėjimo, kaip rodo nemažas skaičius graikų autorių, būta gana didelio. Kulvietis yra pirmasis Lietuvos kultūros veikėjas, nuoširdžiai susirūpinęs graikų kalbą panaudoti humanistinei minčiai skleistai, taip pat kovai su tradicine katalikų bažnyčios pažiūra į krikščioniškosios doktrinos dokumentus.

Hebrajiškos knygos. Trečioji humanistų kalba — hebrajų — į to meto kultūros

pasaulį atėjo dar vėliau ir dar sunkesniu keliu, negu graikų kalba. Tiesa, ją palaike bendras humanistų šūkis „Ad fontes“ — noras skaityti *Biblijos originalą*, atkurti pirminę jos formą ir turinį. Šis šūkis, panašiai kaip ir graikų kalbos studijavimas, grėse katalikų bažnyčios priimtam Biblijos tekstui ir jo interpretacijai. Bažnyčios vyresnybė ir teologai gerai suprato, kad hebrajų kalba gali tapti „erezijų“ šaltiniu. Imta bijoti atgimstančio judaizmo, kaip bijota graikų bei romėnų pagonybės. Nepalanki hebrajų kalbai buvo ir ta aplinkybė, kad trūko krikščionių, mokančių tą kalbą, o žydų, tos kalbos specialistų, nebuvo įsileidžiama į krikščioniškas mokyklas. Todėl iš pradžių hebrajų kalbos buvo mokomasi dažniausiai privačiai⁹.

Kaip rodo bibliotekos knygos, Kulvietis buvo vienas hebraistų, nors ir gerokai mažesnę dėmesį skirdamas tai kalbai, negu graikų. Sąrašė pažymėta, kad jis turėjo hebrajišką psalmyną su lygiagrečių graikišku tekstu: „Psalterium graecum et hebraicum“. Tai, matyt, tos pačios Dovydo psalmės, kurias jis interpretuodavo Karaliaučiaus universitete. Tokiuose daugialibiuose rinkiniuose dažnai būdavo spausdinamas hebraiškas tekstas. Atskirų hebrajiškų spaudinių Kulvietis neturėjo, nors tuo metu jie irgi buvo spausdinami.

Visos kitos su hebrajų kalba susijusios knygos buvo tik pagalbinės: žodynas, gramatika, lentelė prie gramatikos, asmenaviemo lentelė. Iš to matyti, kad Kulvietis savo klausytojams dėstė tik hebrajų kalbos pradžiamokslį. Sąrašė nepažymėtas nė vienas tų knygų autorių. Tuo metu garsus hebraistas buvo J. Roichlinas (Reuchlin, 1455—1522) — hebraiško elementoriaus („Rudimenta hebraica“, 1506), hebraiško žodyno („Lexicon hebraicum“, 1512) autorius. Bazelyje hebrajų kalbą dėstė žinomas kalbininkas, kosmografas ir matematikas S. Miunsteris (1485—1552), išleidęs 1523 m. hebrajų kalbos gramatiką ir žody-

⁹ Plačiau žr. *Barycz H. o. c., p. 84—95; Geschichte der deutschen Literatur... Berlin, 1960, p. 145 et al.*

na („Grammatica hebraica“, „Dictionarius hebraicus“). Hebrajų kalbos gramatiką „Hebraicae grammaticae institutiones“ išleido Vitenberge 1518 m. J. Bechenšteinas. Baigiamąjį žodį jai parašė Melanchtonas. Sunku pasakyti, kurio autoriaus hebraiškos knygos buvo Kulviečio bibliotekoje. Sprendžiant pagal pavadinimų panašumą, reikėtų manyti, kad bibliotekoje buvo Miunsterio knygos. Gal to paties autoriaus buvo ir minėtieji priedai prie hebrajų kalbos gramatikos¹⁰.

Žinoma, hebrajiška knyga Kulviečio bibliotekoje atstovaujama negausiai. Tačiau faktas, kad hebrajiškų knygų būta, kai ta kalba tik neseniai buvo pradėta rūpintis, yra gana reikšmingas.

Knygos neklasikinėmis kalbomis ir kitos *visai neišsktos knygos*. Šalia trikalbės Kulviečio bibliotekos minimos dvi knygos: „Lenkiška knyga“ („Polonicus liber“) ir „Prūsiška knygelė“ („Prutenicus libellus“).

Pirmoji greičiausiai yra Kulviečio pažįstamo dar iš Leipcigo studijų metų J. Sekliuciano (a. 1510/1515–1578) „Katechizmu text prosti“ („Katekizmo paprastas tekstas“) ar „Wyznanie wiary chrześcijańskiej“ („Krikščionių tikėjimo išpažinimas“). Knygoje pažymėta, kad ją išspausdino Karaliaučiaus spaustuvininkas J. Veinreichas 1545 m., tačiau nustatyta, kad faktiškai ji išėjo dar 1544 m. Antroji spausdinta veikiausiai irgi tais pačiais metais¹¹. Vadinas, pats Kulvietis vieną jų galėjo įjungti į savo biblioteką. Antroji knygelė — tikriausiai pirmasis prūsiškojo katekizmo leidimas „Catechismus in preussischer Sprache und dagegen das deutsche“ („Katekizmas prūsų kalba ir greta vokiečių kalba“). Antrasis, pataisytas, prūsų katekizmo leidimas, kaip žinoma iš sąskaitos spaustuvi-

ninkui už jo 192 egzempliorių išspausdiniama, išėjo 1545 m. birželio mėnesio pabaigoje¹². Vadinasi, jis negalėjo būti Kulviečio bibliotekoje, nes ji jau buvo išsiųsta motinai. Tačiau pirmasis leidimas, panašiai kaip ir Sekliuciano knygos, galėjo būti išspausdintas 1544 m. pabaigoje. Kai kada reiškiami mintis, kad ne pats Kulvietis įsigijęs tas knygas, o kas nors kitas jas pridėjęs, nes jis jau pačioje 1545 m. pradžioje buvo Vilniuje. Bet atrodo, kad minimas knygas jis, dar prieš išvykdamas į Vilnių, galėjo pats įsigyti. Tos knygos į biblioteką pateko neatsitiktinai, nes Kulvietis tuo metu domėjosi ne tik lietuvių, bet ir prūsų bei lenkų protestantiškąja literatūra.

Kulviečio bibliotekoje buvo keletas knygų, kurios visai mažai yra paaiškėjusios ir apie jas yra žinoma tik tiek, kiek žinių apie tai yra pateikęs sąrašo sudarytojas. Galima teigti, kad tai ne antikinės knygos. Kai kurios gal buvo rankraštinės arba rinkiniai iš įvairių knygų. „Arcula“, tur būt, buvo retorikos pavyzdinių ištraukų rinkinys, gal sudarytas ir paties Kulviečio. Tokio pobūdžio, matyt, buvo ir rinkinys „Klausimai apie sielą“ („Quaestiones de anima“), „Dialektikos klausimai“ („Quaestiones dialecticae“), „Muzikos klausimai“ („Quaestiones musicae“). „Anatomia“ bibliografijoje žinomas pavadinimas. Ši knyga skiriama Erasmui Roterdamiėčiui ir kovai su liuteroniškąja Reformacija. Bet ji atspausdinta, kiek žinoma, žymiai vėliau (apie 1600 m.)¹³. „Mappa magna“ („Didysis žemėlapis“), reikia manyti, yra koks nors pasaulio žemėlapis, kurių tuo metu buvo išspausdinta keletas: Mikalojaus iš Kuzos (XV a. antroji pusė), Toskanelio (1474), M. Valdzemiterio (1507, 1516). Pagal pavadinimą artimesnis yra

¹⁰ Krokovoje 1534 m. išleista J. Kampeno knyga, kurioje surinkti hebrajų gramatikos priedai, tarp jų ir asmenavimo lentelė („tabula conjugandi“). Gal sąrašė šis leidinys ir minimas.

¹¹ Žr. *Estreicher K. T. 27*, p. 358; *Piśmiennictwo staropolskie („Nowy Korbut“)*. T. 3, Warszawa, 1965, p. 224–225.

¹² *Plg. Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia...* H. 20. Königsberg, 1896, p. 89.

¹³ Žr. *Estreicher K. T. 16*, p. 83: „Anatomia Martynusa Lutra“.

B. Vapovijaus (1470—1535) „Mappa, in qua illustrantur ditiones Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae“ („Žemėlapis, kuriame pavaizduojami Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kraštai“, Krokva, 1526).

Metus bendrą žvilgsnį, galima konstatuoti, kad Kulviečio bibliotekoje buvo 15 romėnų autorių, 19 graikų autorių, 13 vėlesnio meto rašytojų bei mokslininkų. Atitinkamai knygų: lotyniškų antikinių — 25, graikiškų — 30, vėlesnių amžių — 28, hebrajiškų — 5. Taigi — daugiausia graikų autorių ir knygų, nors šiaip vyrauja lotynų kalba. Mat graikų ir hebrajų kalbų knygos būdavo komentuojamos ir dažnai verčiamos į lotynų kalbą.

Iš pateiktųjų duomenų, nors jie ir nėra visiškai tikslūs, ryškėja, kad Kulvietis buvo įsigijęs daugiausia tokių knygų, kurios buvo spausdintos Vakarų Europos spaudos centruose: Bazelyje, Kelne, Hagenovoje, Strasburge, Paryžiuje, ir mažiau — spaus-

Lietuvos TSR
Knygų rūmai

dintų Italijoje ir Krokvoje. Tuo atžvilgiu Kulviečio biblioteka nesiskiria nuo Vėlesnio dvaro bibliotekos, kuri buvo kompietuojama iš knygų, išleistų taip pat Vėlesnių Europos spaudos centruose.

Būdinga, kad tarp vėlesniųjų, neantikinių, autorių vyrauja tokie rašytojai mokslininkai, kurie žinomi kaip „eretikai“—Reformacijos šalininkai arba bent tokie, kurie, nenutraukdami ryšių su katalikiška bažnyčia, vis dėlto ją kritikavo. Tuo atžvilgiu Kulviečio biblioteka yra šališka ir rodo savininko proreformatiškus idėjinius įsitikinimus.

Taip pat ir iš tos medžiagos, kuri yra pateikta apie antikinių autorių leidimą, galima spręsti, jog Kulvietis stengėsi įsigyti tokių veikalų, kuriuos parengė spaudai ir komentavo Erasmus Roterdamietis, Melanchtonas, Kamerarijus, Vadianas ir kiti oficialiosios ideologijos priešininkai bei kritikai. Išskyrus Albertą, Kulviečio bibliotekoje nėra katalikiškų knygų bei autorių

Įteiktas
1968 m. gruodžio mėn

АВТОРЫ И КНИГИ В БИБЛИОТЕКЕ А. КУЛЬВЕТИСА

М. РОЧКА

Резюме

Библиотека А. Кульветиса известна только по сохранившемуся нам списку. Однако указанные в нем библиографические данные не полные: отсутствуют место и год издания, количественная характеристика книги, иногда и автор или заглавие.

Цель статьи — по возможности дополнить и уточнить список и создать более полное представление об этой первой персональной научной библиотеке в Литве, которая является очень важной для характеристики литовской культуры в первой половине XVI века

AUTHORS AND BOOKS IN THE LIBRARY OF A. KULVIETIS

by M. ROČKA

Summary

We know about the library of A. Kulvietis only by a book list which has reached our days. But the list is incomplete and unreliable for in numerous instances no year or place of printing, no quantitative characteristics and sometimes even no name of the author or no title of the book are given.

The aim of the present article is to supplement the list as far as possible so that a more exact picture of this first personal scientific library in Lithuania could be gained as because of this it is very important for the study of Lithuanian culture in the first half of the 16th century.